

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.091.12.011.3-05

Бондар В. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
Опалюк Т. Л.
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

АДАПТИВНІ ПРОЦЕСИ В СИСТЕМІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ПРОФЕСІЇ ВЧИТЕЛЯ

У статті порушується проблема адаптивного навчання в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя-педагога і психолога. На базових теоретико-практичних засадах розроблено професійно-орієнтовану концепцію реалізації адаптивної функції навчання в структурі первинного професійного становлення вчителя початкової школи. Доведено, що високі адаптивні можливості навчання успішно реалізуються за рахунок домінування цінностей, зв'язаних передусім з особистісно-професійним розвитком студентів. Ця позиція, сукупно з їх професіоналізацією й спеціалізацією, виступає в ролі умови, адекватної сутності адаптивного навчання, вибору його теоретико-прикладного змісту, форм і методів оволодіння знаннями й способами активного їх застосування в майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: адаптація, адаптивність, адаптаційні процеси, професійна підготовка, професія, едукація, компетентнісна освіта.

Адаптаційні процеси в контексті професійної підготовки студента набувають особливої актуальності на етапі становлення нової системи освіти, орієнтованої на європейські освітні стандарти. Цей процес обумовлює необхідність істотних змін у практиці організації навчально-виховного процесу ВНЗ. Йдеться про кардинальну зміну формули освітньої діяльності, зокрема переходу системи професійної освіти з інформаційно-репродуктивної на особистісну, фахову. Головною ознакою освіти такого рівня є формування позиції студента як суб'єкта навчальної діяльності, власного професійного розвитку. А це означає, що процес навчання у ВНЗ, професійного розвитку майбутнього спеціаліста має бути максимально усвідомленим студентом, оскільки він має розуміти як загальну логіку професійного становлення, так і особливості кожного етапу сходження до необхідного рівня професіоналізму, що визначає реальну готовність до

входження у нову роль, адаптацію до умов сучасної педагогічної діяльності. Отже, з одного боку, діяльність у галузі вищої освіти має бути більш адаптованою до вимог часу, коли нові можливості сполучені з новими завданнями і глибокими перетвореннями в професійній освіті, що “мірилом навчання має стати ефективність подолання проблемних дисадаптаційних ситуацій і здатність подавати результат у вигляді, прийнятному для суспільства” [2, с. 144], з другого – суб’єктність позиції студента в процесі професійного становлення може бути такою, тобто активною, усвідомленою за умови, якщо він буде максимально адаптований до умов, особливостей, рівня організації педагогічного процесу у ВНЗ та вимог до його мети та результатів.

Пріоритетним завданням сучасної освіти є забезпечення її неперервності. Ця мета узгоджується з необхідністю формування освіти на всіх рівнях на спільній (у базових позиціях) концептуальній основі, включаючи вищу освіту. Це обумовлює необхідність реалізації завдань, що співвідносяться зі стандартами європейської освіти (умова інтеграції України у світовий освітній простір): пріоритетність самоосвіти та самовдосконалення; освіта як сфера самореалізації особистості; розвиток творчих здібностей і навичок; освіта впродовж життя.

Неперервність адаптаційних процесів забезпечується за умов, коли суб’єкти навчання – учень і студент – знаходяться в центрі навчального процесу, реалізують функції саморегуляції, самоуправління, самоаналізу, самоконтролю, самооцінювання та ін. Тобто освіта реалізується за формулою “я вчуся”, а не “мене вчать”. Усі ці реформації вимагають адаптаційних процесів, основна функція яких полягає у забезпеченні логіки перехідного періоду, наступності переходу від однієї якості до іншої. Це стосується не лише модернізації соціально-економічних процесів, а й розвитку освітніх систем, формування готовності суб’єктів навчання до реалізації нових освітніх стандартів, адаптації до сучасних технологій організації педагогічного процесу.

Особливий інтерес з позиції адаптивних процесів викликає позиція В. Семиченко про те, що “якщо виходити з того, що головною цінністю держави проголошена особистість, то співвідношення цих цінностей повинно мати такий вигляд:

I. Пріоритетна: розвиток особистості, пошук індивідуумом свого місця в житті, в соціальній та професійно-рольовій структурі суспільства. Вуз повинен створювати умови для актуалізації і підвищення індивідуального потенціалу кожного студента, надання йому допомоги в соціалізації, прилученні до загальнолюдських, національних цінностей, в оволодінні нормативами гуманістичної, високоморальної поведінки, в розвиткові та реалізації творчих можливостей.

II. Професіоналізація, тобто підготовка до повноцінного включення в процесійно-рольові відносини. Вуз повинен допомогти студентові усвідомити сутність вибраної професії, її вимоги до виконавця, цілі та функції професійної діяльності, можливі індивідуальні стратегії виконання професійних завдань, специфіку професійної майстерності і шляхи оволодіння нею, прийоми творчої адаптації до змісту і структури професійної діяльності.

III. Спеціалізація як оволодіння окремими технологіями, прийомами планування та управління, операціональною структурою діяльності через інтеріоризацію спеціальних знань, навичок, вмінь. Вуз повинен забезпечити високий науковий рівень цих компонентів професійної підготовки, практичні можливості для оволодіння структурними елементами діяльності (окремими діями, операціями), для закріплення ефективних прийомів їх виконання.

Фактично ж у сучасних вузах більшість викладачів реалізують зворотну систему цінностей, звертаючи головну увагу на спеціалізацію. Проблеми розкриття цілісної структури професійної діяльності і розвитку особистості найчастіше випадають із числа актуальних напрямів роботи зі студентами” [3].

Зазначена позиція повною мірою пояснює складність адаптаційних процесів усіх рівнів, оскільки класична (інформаційно-репродуктивна) технологія професійної підготовки спеціаліста, вчителя у тому числі, реалізує більшою мірою знаннєвий, а не професійно-діяльнісний підхід, за яким знання сприймаються як самоцінність. Вони не достатньо актуалізуються в процесі проходження педагогічної практики, а відтак і в майбутній професійній діяльності. Тому мета, пов'язана з формуванням особистості фахівця, здатного до особистісного та професійного саморозвитку, не позиціонується як професійно значуща.

Цінним, на нашу думку, є також підхід, за яким параметр “спеціалізація” трактується не стільки як наявність спеціальних, відповідно до професії, знань, а оволодіння технологіями, структурою майбутньої професійної діяльності, що є можливим лише за наявності спеціальних знань, умінь, навичок та відповідних їм здібностей (знання не як мета, а як засіб формування професійної компетентності).

Зрештою, проблема адаптаційних процесів є настільки широкою і багатоаспектною, що вона торкається будь-яких змін освітньої ситуації, коли йдеться про радикальні зміни, які безпосередньо стосуються базової освітньої формули.

Якщо одним із значущих стандартів компетентнісної освіти є позиція студента як суб'єкта навчальної діяльності, власного професійного становлення, то домінантною в системі професійної підготовки майбутнього педагога повинна стати самостійна робота, яка пов'язана не лише з процесом самореалізації, формування власної Я-концепції, методики та

стилю майбутньої професійної діяльності, а й із забезпеченням неперервності особистісного та професійного розвитку. Ця позиція зумовила запровадження компетентнісного, особистісно-орієнтованого, професійно-діяльнісного підходів до навчання майбутнього вчителя у процесі вивчення системи фахових дисциплін.

Як показують результати досліджень проведеного дослідження, реалізація названих підходів забезпечує підвищення рівня адаптивності студента засобами навчання фахових дисциплін за рахунок: удосконалення мотиваційної складової навчальної діяльності (студент навчається, проектує себе на майбутню професію); актуалізації творчості, забезпечення умов для самореалізації потенціалу кожного студента; активності позиції студента, його здатності до адаптивного вибору форм, методів навчання, враховуючи його індивідуальні можливості та потреби.

Такі умови забезпечують інтеграційні процеси в професійній освіті, долаючи проблему розрізненості, автономності фахових навчальних предметів, які часто виступають як самоцінність і сприймаються студентами як самодостатні дисципліни, які часто засвоюються й оцінюються безвідносно їх причетності до майбутньої професії. Суб'єктність позиції студента в оволодінні професією забезпечує його адаптацію до реальних умов, усвідомленість процесу професійної підготовки, осмислюючи будь-яку навчальну інформацію крізь призму "міждисциплінарного статусу діяльності, яким передбачається віднайдення стратегії наукового пошуку, тобто методологічних принципів організації самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів" [4, с. 149].

Більше того, за таких умов студент привчається усвідомлено працювати з інформаційними джерелами, не обмежуючись лише тим, що пропонує викладач і підручник. Вибіркове ставлення до інформації, можливість вибрати саме ту інформацію, яка для студента є найбільш актуальною у вирішенні конкретної навчальної проблеми, сприяє формуванню компетенцій студента у роботі з інформаційними джерелами, самостійного пошуку його нових можливостей, тобто вибіркового, професійно значимого ставлення до інформаційного аспекту освітнього простору. З другого боку, варто не забувати, що обсяг навчальної, методичної, довідкової та іншої психолого-педагогічної літератури сьогодні вже не в змозі забезпечити самоосвіту студента, педагога.

Сучасний вчитель є не лише носієм знань, а й культури, уособлює індивідуальний досвід, є особистістю, яка трансформує базові соціальні цінності в освітній простір навчального закладу. Культурологічні концепції називають сучасну європейську культуру "синкретичною", або комунікативною, яка пропонує вибір моделей, ідей і цінностей життя людини. Центральне навантаження у синкретичній культурі припадає на

індивідуальність та індивідуальну свідомість, тому основними цінностями “суспільства знання” стають розуміння та діалог, які є принципово демократичними цінностями. Тому освітній процес слід трактувати як свого роду взаємодію індивідуальностей вчителя, та учня, через яку транслюються цінності, які особистість “привласнює” в індивідуальному режимі.

У контексті компетентнішої освіти особливо актуальною є проблема формування фахівця як індивідуальності, що має особистісно означені стиль та техніку професійної діяльності у базових її позиціях. Лише студент, як суб’єкт навчального процесу, може формувати власну фахову майстерність, індивідуальність, розвивати здібності, виробляти оптимальні для себе індивідуальні еталони й стратегії професійної поведінки. Завданням педагогічних ВНЗ є створення умов для формування у майбутнього педагога потреби не лише у професійному, а й в особистісному саморозвитку, що сприяє самоадаптації, розвитку здатності до конкуренції на ринку праці.

Абсолютно нові можливості для викладачів і студентів відкривають сучасні комунікаційні системи, що надають реальну спроможність будувати відкриту систему освіти, яка дає змогу кожній людині вибрати власну стратегію самонавчання впродовж професійного життя. Необхідною на нинішньому етапі є зміна ролі педагога, його перетворення з авторитета, який володіє значним обсягом знань і вмінь, в модератора, або провідника у світ знань.

Тому стратегічними напрямками розвитку професійної педагогічної освіти є забезпечення відкритості, інноваційності, креативності, перспективності. Причетні до підготовки вчителів мають керуватися не лише адаптаційною доктриною, а, насамперед, критично-креативною. Нині перевага надається творчому, інноваційному вчителю, який професійно грамотно помічає і вирішує дидактично-виховні проблеми, а також здатний проектувати нові освітні технології. Навчання в інноваційному режимі у ВНЗ для продуктивного запровадження інновацій в сучасну школу, на нашу думку, є базовим положенням концепції фахово спрямованої теоретичної й практичної підготовки вчителів. І хоча на сьогодні в системі професійної підготовки вчителів все ще домінує інформаційно-репродуктивний принцип засвоєння й відтворення, останнім часом значно інтенсифікувалися намагання вищих навчальних закладів переходити на нові інтерактивні технології та методи навчання, оскільки лише за таких умов можна наблизитись до реалізації вищезазначених завдань сучасної освіти

Академік НАПН України В. І. Бондар, аналізуючи підходи до формування нової освітньої парадигми, зазначає, що “підготовка вчителя, вихователя відрізняється від навчання кваліфікованого робітника. В обох

випадках система вирощування кадрів має спрямовуватися на те, щоб адаптувати кожного, незалежно від фаху, до відповідної системи: в одному випадку – до соціальної (майбутнього педагога, психолога), в іншому – до матеріально-виробничої (кваліфікованого робітника). Формування особистості педагога не може бути зведеним до системи розрізнено здійснюваних впливів, а має виступати як процес діяльного, професійно налаштованого привласнення сутнісних характеристик едукації і забезпечення готовності фахівців реалізувати в практичній діяльності едукаційну цілісність [1]. Така цілісність розглядається як спонтанне поєднання трьох функціонуючих процесів навчання, виховання і розвитку, які мають свої, притаманні їм мету і завдання, принципи й умови, зміст і форми, методи і засоби. Як результат, у практичній діяльності має місце розрив їх у часі та просторі, функціях та результативності, в аудиторних і позааудиторних формах роботи з студентами [1]. Забезпечення їхньої єдності виступають передумовою адаптації студентів до умов вузівського навчання, з одного боку, і реалізації адаптивної функції правильно організованого навчання, з другого.

Отож, фундаментальною відмінністю професії педагога від професії робітника, інженера – є діяльність в системі “людина-людина” (на відміну від “людина-машина”). Саме ця відмінність обумовлює необхідність акцентування уваги на формуванні педагога як особистості, здатної до продуктивної міжособистісної (суб’єкт-суб’єктної) взаємодії. У педагогічній діяльності (на відміну від технічної) не можна запровадити стандарти професійної поведінки відповідно до тих чи інших ситуацій, оскільки вони практично ніколи не повторюються. Це пояснюється тим, що навчання в цілому, як і будь-яка педагогічна ситуація зокрема, передбачає взаємодію суб’єктів діяльності. А тому кожен раз, приймаючи професійне рішення, вчитель має максимально враховувати особливості учня як суб’єкта взаємодії, спрогнозувавши його найбільш ймовірні реакції. Тому вчений і вказує на необхідність забезпечення едукаційної цілісності, що інтегрує базові складові педагогічного процесу (навчальну, розвивальну, виховну).

Тобто в системі професійної освіти педагога йдеться про необхідність цілісного формування його професійної компетентності, де будуть інтегровані можливості для отримання необхідних фахових знань, оволодіння стандартними методиками професійної діяльності, а також формування особистісних якостей, професійних позицій, які визначають здатність педагога до продуктивної взаємодії, професійного, особистісного самотворення.

Зрозуміло, що реалізація цих складних функцій в системі професійної освіти педагога безпосередньо залежить від системи організації навчання, яке є провідним видом діяльності студентів, зокрема, йдеться про реалізацію його адаптивного потенціалу. Саме зміст, форми, методи

навчання, організація діяльності в цілому має містити в собі високий адаптивний потенціал, а значить і бути сприятливою для формування професійної компетентності вчителя, інтегруючи в собі всі перераховані вище педагогічні здібності. Реалізація адаптивних функцій навчання також можлива за умови забезпечення комфортності психологічного, емоційного самопочуття студента, усвідомлення власної значущості у цьому процесі, відчуття самореалізації, професійного росту. Означені умови забезпечують ефективність адаптації студента до професійного навчання інноваційного рівня, а значить і ефективність професійної підготовки загалом.

Значущим фактором оптимізації, модернізації системи професійної підготовки вчителя, організації навчальної діяльності у ВНЗ є аналіз діяльності вчителів у сучасних освітніх закладах, оскільки це дає можливість оцінити рівень ефективності їх педагогічної діяльності, відповідність сучасним вимогам, а значить і оцінити рівень адекватності сучасним потребам школи системи професійної підготовки у ВНЗ.

Формуванню й реалізації адаптивної функції навчання у процесі професійної підготовки з позиції ознак конкурентоспроможності вчителя сприяють різні види його здібностей: дидактичні, академічні, перцептивні, мовленнєві, організаторські, авторитарні, комунікативні тощо.

Зрозуміло, що лише адаптоване до умов особистісного саморозвитку навчання буде реально виконувати функції формування учителя як особистості, при тому процес буде реалізовуватись на саморегулятивній основі. Особистісне та професійне за такого підходу будуть інтегровані і життєвий простір буде також сприйматися студентом як мобільний суб'єкт особистісного зростання.

Значущість адаптаційних процесів у сфері професійної підготовки педагога доводить також аналіз сутності педагогічної діяльності, представленої через її структурну організацію. Виділяють такі компоненти педагогічної діяльності: гностичний, конструктивний, організаційний і комунікативний. Інтеграція усіх цих компонентів складає індивідуальний стиль діяльності педагога, оскільки їх реалізація здійснюється не за зразком, прописаними в підручниках стереотипами, а відповідно до власного уявлення про ефективність педагогічного процесу (відповідно до отриманих знань та засвоєних моделей професійної діяльності), а також врахування конкретних умов педагогічного процесу.

Висновок. Отже, професійна підготовка педагога, в основі якої – організація навчально-виховної діяльності школярів (у комплексі її складових), передбачає свого роду трансформацію особистісних якостей та вмінь студентів (конструктивних, прогностичних, організаційних) на рівень професійних компетенцій. Йдеться про адаптацію особистісних надбань студента до професійної діяльності, тобто формування професіоналізму майбутнього вчителя на основі “Я-концепції”.

Використана література:

1. Бондар В. І. Традиційна й нова парадигма едукції педагогічних кадрів. – [Електронний ресурс] / Володимир Іванович Бондар. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2011_4_1/statti/Bondar.htm. – Назва з екрана.
2. Рудик О. Б. Інформатизація і мета освіти / Олександр Борисович Рудик // Сучасний стан і перспективи шкільних курсів математики та інформатики у зв'язку з реформуванням у галузі освіти : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. – Дрогобич, 2000. – С. 144.
3. Семиченко В. Проблеми і пріоритети професійної підготовки. – [Електронний ресурс] / Валентина Семиченко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2007_01/semychenko.pdf. – Назва з екрана.
4. Сидорчук Н. Г. Теоретико-методологічні основи дослідження підготовки майбутнього учителя до самоосвітньої діяльності / Нінель Герандівна Сидорчук // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. – К., 2001. – Ч. 2. – С. 149-151.

БОНДАРЬ В. И., ОПАЛЮК Т. Л. Адаптационные процессы в системе обучения студентов профессии учителя.

В статье поднимается проблема адаптивного обучения в контексте профессиональной подготовки будущего учителя-педагога и психолога. На базовых теоретико-практических началах разработана профессионально-ориентированная концепция реализации адаптивной функции обучения в структуре первичного профессионального становления учителя начальной школы. Доказано, что высокие адаптивные возможности обучения успешно реализуются за счет доминирования ценностей, связанных, в первую очередь, с личностно-профессиональным развитием студентов. Эта позиция, совокупно с их профессионализацией и специализацией, выступает в качестве условия, адекватной сущности адаптивного обучения, выбора его теоретико-прикладного содержания, форм и методов овладения знаниями и способами активного их применения в будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: адаптация, адаптивность, адаптационные процессы, профессиональная подготовка, профессия, едукции, компетентностное образование.

BONDAR V. I., OPALYUK T. L. Adaptation processes are in the departmental of students of profession of teacher teaching.

The article raised the problem of adaptive learning in the context of preparing future teacher-educator and psychologist. In the basic theoretical and practical principles developed professionally-oriented concept implementation of an adaptive learning function in the structure of primary professional becoming an elementary school teacher. Proved that high adaptive capacity study successfully implemented by the dominance of values associated primarily with personal-professional development of students. This position, in conjunction with their professionalism and specialization, acts as a condition of an adequate nature of adaptive learning, the choice of its theoretical and applied content, forms and methods of the mastery of knowledge and ways of their active use in their future careers.

Keywords: adaptation, adaptive, adaptive processes, training, profession, Education, Competence Education.